

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Redactioneel

Gedurende acht jaar hoofdredacteurschap van het Tijdschrift voor Psychoanalyse is er één vraag altijd op de achtergrond aanwezig gebleven: hoe gaat het met de psychoanalyse en kun je daar als redactie enige invloed op uitoefenen? De fantasie is dat het laatste het geval is; dat je een echte bijdrage levert door te helpen aan de uitbreiding van kennis en precisie van argumentatie en aan de verheldering en verbetering van praktisch handelen. De werkelijkheid is bescheidener. Zowel conceptueel, onderzoeksmatig als maatschappelijk blijft de toestand zorgelijk en daar heeft dit tijdschrift niet veel aan veranderd. De troost moet gezocht worden in de fameuze vleugelslag van de vlinder uit Brazilië, die een tornado in Texas zou kunnen veroorzaken.¹ Binnen het Tijdschrift is het gelukt ons in goede samenwerking wetenschappelijk te bewegen, vastgeklonken als we zijn aan de verschillende psychoanalytische verenigingen en instituten die de lage landen hebben voortgebracht en toch los daarvan. Ik denk dat we in deze vrije geborgenheid tot een aantal stukken hebben kunnen inspireren die de moeite van het lezen waard zijn.

De zorg voor en om de psychoanalytische gemeenschap is wereldwijd. De diagnoses beginnen rond te zingen in eindeloze herhaling. Altijd weer de klassieke 'weerstand tegen de psychoanalyse' als ontdekker van ongewenste strevingen binnen de mens zelf, waarnaar in Freuds *Gesammelte Werke* een twaalfstal verwijzingen zijn. De psychoanalyse is ook lastig te plaatsen als vak dat zich bezighoudt met manifestaties van het onbewuste psychisch functioneren, terwijl andere wetenschappen vooral gebruikmaken van secundair-procesdenken. Kernberg (1996, 2002) ziet vooral het probleem in het autoritaire van de opleiding, de gedachte dat je mag denken wat je wilt als je maar het goede denkt. Merkwaardig vind ik de heilsverwachting die hij koestert van de mogelijkheden van de samenwerking tussen de psychoanalyse en de neurowetenschappen waaronder hij cognitieve psychologie, affecttheorie en de nieuwe biologie van het geheugen schaaft. Die zullen volgens hem de twee pijlers vormen voor de kennis van de menselijke geest. Hij ziet, zoals Kandel (1998), en Zegerius & Waldinger (2000) bij ons, dat zich daar de nieuwe ontwikkelingen zullen afspelen. Ik ben bang dat zulks een illusie zal blijken. Zeker zullen er vanaf die kant belangrijke ontdekkingen komen, maar of die het gespreksmatig beïnvloeden van mensen definitief anders doen verlopen betwijfel ik.

Widlöcher (2002) publiceert de rede die hij hield bij zijn aantreden als IPA-voorzitter, en die doet na Kernberg verschrikkelijk ouderwets aan. Hij verkondigt dat ons vak rijk is en zich razendsnel ontwikkelt. Het kernprobleem is volgens hem dat wij onderling zo slecht communiceren. Hij neemt afstand van zijn voorganger en diskwalificeert onderzoek, waarmee

hij empirisch onderzoek bedoelt, als 'enige basis' voor vooruitgang in de praktijk, want dat zou de psychoanalyse tot een praktijk maken tussen de andere. Voor hem is de vooruitgang evident. Hij moet slechts aan de wereld getoond worden door beter onderling te communiceren. Hij eindigt geruststellend: 'Door het scheppen van voorwaarden van binnenuit voor een echt debat, zullen we gerespecteerd worden in de buitenwereld.' In feite houdt hij een naar binnen gericht pleidooi, dat denkt dat de wereld ons wel zal volgen als wij het eigen huis op orde brengen. De dialoog met de rest van de wereld gaat hij niet aan.

Het crisisgevoel spuit van de pagina's in een met theologische termen doordesemd requisitoir van Garza-Guerrero (2002). Ook hij geeft een opsomming van al wat er niet goed is aan de opleiding. Hij leunt daarbij zwaar op Kernberg (1996) en op een rapport van het House of Delegates van de IPA waarin in 1994-95 de maatschappelijke problemen in de analyse moesten worden geanalyseerd. Toen werd gevonden dat veranderingen in de maatschappij, veranderingen in de opvatting wat wetenschap is, en economische concurrentie het leven van de analyticus moeilijk maken. Zijn eigen vondst is dat aan de opleiding in de psychoanalyse – die tevens een opleiding tot analyticus is – een conflict inherent is: aan de ene kant beoogt ze een kritisch wetenschappelijk model, dat de student uitnodigt zich te voegen naar de eisen van het wetenschappelijke discours, en aan de andere kant is de doelstelling van de opleiding een bepaalde manier van denken en doen over te brengen: de psychoanalytische. Zo te zien een probleem, verwant aan de verhouding tussen de opleiding tot theoloog en die tot dominee.

De crisis in de psychoanalyse is reëel en gaat over publiek aanzien, wetenschappelijkheid, aard van het aanbod aan de buitenwacht en de vraag van de wereld aan de psychoanalyse. Garza-Guerrero's kritiek is terzake, maar onvoldoende. Wat analytici onderling doen interesseert de buitenwacht maar zeer ten dele. Die mist de spannende vondsten van het begin van de pioniers, die in die tijd de surrealisten wisten te inspireren. Zelf missen we, net als iedereen, de denkers uit heroïsche tijden, die een steen in het water van de gevestigde ideeën wisten te gooien, zoals Cambien (2001) signaleerde. Koerselman (2002) verwijt de psychoanalyse dat ze met de ontwikkeling van de 'tweepersoonspsychologie' te horizontaal en daardoor weinig spannend is geworden. 'Zo gaat ook de psychoanalyse aan de saaiheid van succes ten onder', concludeert hij.

De psychoanalytische visie op verschijnselen van kunst, cultuur en politiek wordt niet meer als verrassend ervaren. Ze is zo'n onderdeel van het gedeelde culturele kapitaal, dat de voorhoede van de denkers zich er ver van houdt. In de politiek bewegen de analytici zich niet, en zeker niet als kritische factor om rekening mee te houden. Ook aan het psychotherapeutische discours heeft de psychoanalytische visie met zo veel succes begrip-pen als weerstand, afweer, overdracht, tegenoverdracht geleverd dat de

psychoanalytici zelf niet meer nodig lijken om het gesprek te voeren. Zo gezien heeft de conceptuele overwinning van de psychoanalyse meegewerkt aan de materiële ondergang van de psychoanalytici.

Er zijn nog andere factoren in het spel. Ik licht daaruit een heftige beroepsstrijd. Er is een strijd gaande om de dominantie in de geestelijke gezondheidszorg. Wie de participanten zijn, hangt af van het perspectief dat je hanteert. Als je naar beroepen kijkt, dan zien de psychiater, de psycholoog en de anderen hun zienswijze als het beste uitgangspunt. Hun opleiding lijkt hun het meest geschikt om de kern te vormen van de geestelijke gezondheidszorg. De psychoanalyticus lijdt aan dezelfde illusie, ook al is zijn opleiding de specialisatie van een van de andere vakken; daarom is hij in zo'n indeling een soort vreemde eend in de bijt, maar hij hoort wel in dit rijtje thuis.

De psychoanalyticus past ook in een opsomming van psychotherapeutische scholen. Dat zijn er als je met een microscoop kijkt een paar honderd en als je het van een grotere afstand beziet een drietal: de psychoanalytische, de gedragstherapeutische en de systeemtheoretische. Soms vallen de beroepsdimensie en de therapeutische dimensie samen. Het valt dan op dat binnen die twee werelden de psychoanalytici zich voortdurend dienen te verdedigen tegen de vigerende denkwijze, maar dat ze zeer zelden tot de aanval overgaan. Ook in dit tijdschrift – met een enkele uitzondering, zoals Luyten & Corveleyn (1998) en Luyten (2001) – concentreren ze zich op eigen werk, waarbij het verhogen van eigen kwaliteit, de historische doordenking van het vak en het afbakenen van de eigen positie binnen de psychoanalytische wereld het hoogste doel lijkt. Voor de buitenwereld gemakkelijk citeerbaar en bruikbaar evaluatieonderzoek, dat indiceert dat voor bepaalde gevallen een bepaalde psychoanalytische werkwijze effectief is, is zeldzaam.

Dit alles speelt zich af in een maatschappelijk klimaat waarin de stem van de analyticus niet gehoord wordt. Die wordt overstemd in een koor dat zingt dat Freud een oplichter was en een seksist. Het koor galmt verder dat cognitieve gedragstherapie de enige wetenschappelijke vorm van psychotherapie is met toetsbare en getoetste resultaten.

Binnen de kliniek is de belangrijkste ontwikkeling dat de psychoanalyse gemaakt wordt tot dochter van de psychiatrie. Volgens de gangbare definitie is dat die tak van de geneeskunde die zich bezighoudt met diagnose, behandeling en voorkomen van geestelijke en emotionele stoornissen. Die paraplufunctie kan de psychiatrie slechts minimaal uitoefenen en zeker niet ten aanzien van het innerlijk leven van patiënten. Om in dialoog te blijven met de collega's is de psychoanalyse gedwongen mee te doen met de rituele dans van de anderen: de DSM-indeling, ook al gaat die niet over het innerlijk leven van mensen; het effectonderzoek, ook al sluit dat niet aan op de psychoanalytische werkelijkheid; het kwaliteitsonderzoek, ook al staat dat nog in de kinderschoenen (Bisseling e.a. 2002, p. 179).

In een wereld die hongerig is naar nieuwe ontwikkelingen zal het in het publieke oog nog een tijdje slecht gaan met de psychoanalyse. Dat is niet zo erg. Ze heeft grote innerlijke veerkracht en een stevige identiteit (Wallerstein 1998). Haar kracht zit hem in haar paradigma, dat als juist wordt aanvoeld door een belangrijk deel van het publiek. Dat is het eens met het uitgangspunt het menselijk gedrag te zien als een gevecht tussen ruiter en paard, tussen verlangen naar afstand en verlangen naar nabijheid, tussen behoefte aan autonomie en het verlangen naar overgave en dat alles het liefst tegelijk. Mensen blijven bij therapeuten komen omdat 'de mens en zijn verhaal' de basis vormt van het contact tussen patiënt en behandelaar. Het is de vraag of ze daar nog steeds gespecialiseerde analytici voor blijven opzoeken.

Hans Reijzer

Noten

1. Dank aan Petra Kaas, die me hielp bij het terugvinden van deze halfvergeten gedachtegang, die ik ooit diende te volgen bij een methodologisch betoog. E.N. Lorenz (een meteoroloog) is een van de grondleggers van de chaostheorie. In een lezing in 1963 stelde hij op grond van computersimulaties dat zeer kleine

verschillen in de aanvangssituatie vergaande en vooral onvoorspelbare gevolgen kunnen hebben. Over hetzelfde onderwerp hield hij in 1972 een lezing getiteld: *Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil set off a Tornado in Texas?* Deze these is ook een van de grondslagen van het psychoanalytisch werk.

Literatuur

Bisseling, E.M., Havenaar, J.M., Heemskerk, B. (2002). Kwaliteit quo vadis? Kwaliteit van Zorg als Onderzoeksparadigma binnen de Psychiatrie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 44, 173-180.

Cambien, J. (2001). Hoe (on)vrij is een associatie van psychoanalytici? *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 7, 143-154.

Garza-Guerrero, C. (2002). 'The Crisis in Psychoanalysis': What Crisis are we talking about? *International Journal of Psychoanalysis*, 83, 55-84.

Kandel, E.R. (1998). A New Intellectual Framework for Psychiatry. *American Journal of Psychiatry*, 155, 457-469.

Kernberg, O.F. (1996). Thirty Methods to Destroy the Creativity of Psychoanalytic Candidates. *International Journal of Psychoanalysis*, 77, 1031-1041.

Kernberg, O.F. (2002). Presidential Address. *International Journal of Psychoanalysis*, 83, 197-204.

Koerselman, F. (2002). Buiten de orde. Wo es war. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 57, 139-140.

Luyten, P. (2001). Psychoanalyse: de berichten over mijn dood zijn (opnieuw) sterk overdreven. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 7, 7-24.

Luyten, P. & Corveleyn J. (1998). Het geval Israëls: scheppingsverhalen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 4, 4-20.

Widlöcher, D. (2002). Presidential Address. *International Journal of Psychoanalysis*, 83, 205-211.

Zegerius, L. & Waldinger, M.D. (2000). De neurobiologische basis van de psychoanalyse. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 6, 156-167.

Afscheid en welkom

Binnen de redactie nam Henk Hillenaar een zeer eigenstandige positie in. Hij is geen psychoanalyticus, maar was hoogleraar Franse cultuur- en letterkunde. Hij vertegenwoordigde geen vereniging maar de Stichting Psychoanalyse en Cultuur, die hij zelf had helpen oprichten. Ondanks die marginale positie werd hij door zijn grote belesenheid, goede verstand en open geest centraal binnen ons gezelschap. Hij was onze excentrische Pater Familias. Zijn marginale positie verschaftte hem de vrijheid om soms op te treden als de jongen die zich af kan vragen of de keizer wel kleren aan had. Zo'n interventie werd altijd voorafgegaan door het rituele 'Ik begrijp dit niet helemaal, maar dat komt natuurlijk doordat ik geen analyticus ben.' Zo maakte hij duidelijk wat onduidelijk was. Zijn toegewijdeheid, persoon en positie deden de anderen aan hem vragen tot de hoofdredactie toe te treden. Dat zorgde voor een aantal onvergetelijke tochten naar Brasschaat voor overleg met Michel Thys, destijds ook lid van de hoofdredactie. De CD stond aan en wij zongen luidkeels mee met de *Königin der Nacht* of als de bui anders stond met *Moanin* van Art Blakey.

We zien elkaar nog wel, Henk.

En zoals het gaat bij een afscheid, is nu ook een welkom gepast. Dr. Solange Leibovici volgt prof. Hillenaar op, dr. Frans Schalkwijk neemt mijn plaats in als hoofdredacteur en Ad Boerwinkel is benoemd tot redacteur namens het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap. U allen welkom en veel succes met het nu geheel vernieuwde tijdschrift. Ik zal dat vanuit de kantlijn met belangstelling blijven volgen.

Hans Reijzer
hoofdredacteur